

До разової спеціалізованої вченої ради ДФ 70.895.049

Хмельницького університету управління

та права імені Леоніда Юзькова

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора

СТЕФАНЧУКА Миколи Олексійовича

на дисертацію

Іванова Павла Володимировича

на тему

«Графічна ідентифікація учасників цивільних правовідносин»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Питання ідентифікації учасників цивільних відносин завжди було надзвичайно важливим та привертало увагу правників, як практиків, так і науковців, оскільки саме ідентифікація забезпечує встановлення тотожності учасника (тобто відповідає на питання хто саме є таким учасником), а від так підтверджує правосуб'єктність такого учасника (тобто відповідає на питання який обсяг правоздатності та дієздатності має такий учасник).

Однак у сучасних умовах це питання набуває нового значення. Так, стрімка глобалізація суспільних відносин, у поєднанні з розвитком інформаційних технологій, який у цій сфері вже давно вийшов за межі правового контролю, зумовлюють потребу у пошуках все нових і нових засобів ідентифікації, які б спростили та прискорили процес встановлення особи учасника та його правомочностей. Одним із таких засобів можуть бути об'єкти графічного дизайну, які використовуються учасниками цивільних

відносин для простої та швидкої їх ідентифікації лише за допомогою візуального сприйняття.

Суб'єкти підприємницької діяльності, для того щоб посилити свою впізнаваність, витрачають значні ресурси на створення та впровадження власного фірмового стилю (brand identity). Зокрема, такі елементи фірмового стилю, як логотип, фірмовий шрифт, фірмова колірна гама, патерни, слоган, дескриптор, корпоративний персонаж, забезпечують візуальну єдність усіх товарів, робіт і послуг компанії, ідентифікують їх виділяючи їх з поміж конкурентних аналогів. Разом з тим, корпоративну ідентичність не можна звести лише до візуального відтворення, оскільки у сукупній єдності усіх її елементів відображається репутація (гудвіл) компанії.

Це зумовлює те, що фірмовий стиль сам по собі стає нематеріальним активом, який потребує правової охорони. На практиці така правова охорона забезпечується за допомогою різних прав інтелектуальної власності, насамперед на торговельну марку, промисловий зразок тощо. У той же час, об'єктами таких прав інтелектуальної власності будуть виступати лише візуальні прояви фірмового стилю (графічну ідентифікацію), тоді як змістовне наповнення (імідж компанії) відображає репутацію (гудвіл) та переважно залишається за межами права інтелектуальної власності.

Викладене вище зумовлює беззаперечну актуальність теми дисертаційного дослідження Іванова Павла Володимировича на тему «Графічна ідентифікація учасників цивільних правовідносин» та її відповідність потребам сучасної юридичної науки та правозастосовної практики.

Дисертація виконана відповідно до наукової теми кафедри міжнародного та європейського права «Правове забезпечення розбудови сталої демократії в контексті взаємодії національного, європейського та міжнародних правопорядків» (державний реєстраційний номер 0124U002493) в межах наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова на 2017-2026 роки «Управлінські та правові засади

забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (державний реєстраційний номер 01178U000103).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані у дисертації підтверджена теоретичною та методологічною базою дослідження, критичним аналізом наукових праць, цивільного законодавства, а також матеріалів судової практики.

У поданій до захисту дисертації комплексно та всебічно досліджується графічна ідентифікація учасників цивільних відносин. За результатами опрацювання тексту дисертаційного дослідження можна констатувати, що автором розроблено цілісний підхід до правової охорони графічної ідентифікації учасників цивільних відносин.

Наукові положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист відповідають основним вимогам щодо обґрунтованості та достовірності, які ставляться до наукових досліджень у сфері права. Сформульована мета та завдання дисертаційного дослідження дозволили здійснити комплексне дослідження проблемних питань графічної ідентифікації учасників цивільних відносин та визначення оптимальних шляхів їх вирішення.

Чітко визначивши об'єкт дослідження, а саме – суспільні відносини, що виникають у з приводу створення, використання та захисту графічної ідентифікації учасників цивільних правовідносин і предмет наукового дослідження – графічна ідентифікації учасників цивільних правовідносин – Іванов П. В. поставив за мету формулювання концептуально нових теоретико-практичних положень щодо графічної ідентифікації учасників цивільних правовідносин, а також обґрунтування практичних пропозицій щодо вдосконалення цивільного законодавства України та практики застосування.

Поставлена мета повністю досягнута дисертантом завдяки вирішенню комплексу складних задач, таких як: з'ясувати поняття графічної ідентифікації учасників цивільних правовідносин; визначити графічну ідентифікацію учасників цивільних правовідносин як елемент айдентики

(фірмового стилю); встановити співвідношення графічної ідентифікації учасників цивільних правовідносин із суміжними категоріями (індивідуалізація, автентифікація, авторизація); проаналізувати графічну ідентифікацію як міру дозволеної поведінки; розглянути графічну ідентифікацію як об'єкт суб'єктивного цивільного права; охарактеризувати поняття, ознаки та види засобів графічної ідентифікації учасників цивільних правовідносин; охарактеризувати регулювання створення засобів графічної ідентифікації учасників цивільних правовідносин; розкрити особливості цивільно-правової охорони графічної ідентифікації як об'єкту авторського права; розкрити особливості цивільно-правової охорони графічної ідентифікації як торговельної марки; розкрити особливості цивільно-правової охорони графічної ідентифікації як промислового зразку; розкрити особливості цивільно-правової охорони графічної ідентифікації від недобросовісної конкуренції.

Зазначені задачі успішно виконані дисертантом за допомогою і завдяки вмілому використанню комплексу загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання правових явищ, зокрема, використанню методу порівняльного аналізу, формально-логічного методу, системно-функціонального методу та низки інших методів відповідно до мети і задач наукової роботи і з урахуванням об'єкта і предмета дослідження.

Науково-теоретичну базу дослідження склала значна кількість праць відомих українських і зарубіжних вчених, які досліджували ті чи інші аспекти графічної ідентифікації учасників цивільних відносин з точки зору цивільної правосуб'єктності, особистих немайнових прав та прав інтелектуальної власності. Робота свідчить про глибоке вивчення Івановим П. В. усіх згаданих робіт і відрізняється від них як постановкою проблем і їх вирішенням, а також за змістом і висновками. Слід відмітити, що в Україні до цього часу не піднімалися на рівні комплексного цивільно-правового дослідження проблеми графічної ідентифікації учасників цивільних правовідносин.

Емпірична база дослідження охоплює значний масив вітчизняних нормативно-правових актів та практики їх застосування, а також законодавство та судову практику зарубіжних країн, що забезпечило достовірність отриманих дисертантом результатів дослідження та обґрунтованість сформульованих висновків та положень наукової новизни.

Структура дисертаційної роботи Іванова П. В. характеризується системністю, послідовністю та логічністю викладу, складається з анотації державною та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, трьох розділів, які включають одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (236 джерел на 24 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 188 сторінок, з них основного тексту – 164 сторінка.

Структура роботи вдало розкриває процес дослідження за дедуктивним методом, від зального до конкретного, який охоплює правову природу, місце в цивільних правовідносинах та правову охорону графічної ідентифікації, що, з одного боку обумовлено предметом дослідження, а з іншого сприяло досягненню поставленої мети та виконанню задач. Слід констатувати, що кожний розділ має співрозмірну питому вагу за своїм змістом та висновками, практичним значенням одержаних результатів.

Перший розділ роботи присвячений правовій природі графічної ідентифікації учасників цивільних правовідносин. Так, досліджуючи поняття ідентифікації учасників цивільних правовідносин, автор доходить до висновку, що вона може розглядатися в таких іпостасях: 1) як юридичний факт; 2) як об'єкт цивільних правовідносин; 3) як міру дозволеної поведінки; 4) як елемент правосуб'єктності учасника цивільних правовідносин.

Економічна природа графічної ідентифікації розкривається через дослідження її як зовнішнього прояву айдентики (фірмового стилю) через такі графічні об'єкти, як бренд, логотип, фірмовий слоган, фірмові кольори, набір фірмових шрифтів, створенні персонажі та інших, які забезпечують тотожність зовнішнього вигляду усіх об'єктів, пов'язаних з відповідним

суб'єктом, зокрема товарів, упаковки товарів, приміщень, обладнання, документів, реклами, одягу тощо.

Зміст графічної ідентифікації учасників цивільних правовідносин як категоріях цивільного права аналізується через розкриття співвідношення із суміжними категоріями (індивідуалізація, автентифікація, авторизація). Зокрема зазначається, що усі вони спрямовані на виокремлення учасника цивільних правовідносин від інших учасників, однак мають різне функціональне призначення: ідентифікація – встановлення тотожності учасника; індивідуалізація – наділення учасника знаками, що його індивідуалізують; автентифікація – підтвердження особи учасника; авторизація – уповноваження учасника на вчинення певних дій.

Місце графічної ідентифікації в структурі цивільних правовідносин розкривається в другому розділі. Досліджуючи графічну ідентифікацію як міра дозволеної поведінки, автор зауважує, що наразі немає підстав розглядати графічну ідентифікацію як об'єкт окремого суб'єктивного цивільного права за межами змісту права на індивідуальність. Це підтверджується як чинним на сьогодні законодавством, яке не виокремлює права на графічну ідентифікацію, так і цивільно-правовою доктриною, яка змістом права на індивідуальність охоплює серед іншого і можливості володіти, користуватися та розпоряджатися своєю графічною ідентифікацією.

Окреме увага в роботі присвячена розумінню графічної ідентифікація як об'єкта суб'єктивного цивільного права. Насамперед дисертант відносить її до нематеріальних об'єктів. При цьому, першопочатково вона є зовнішнім проявом такого особистого немайнового блага, як індивідуальність (індивідуалізація) фізичної чи юридичної особи. У той же час, об'єкт графічного дизайну, в якому втілюється графічна ідентифікація, за умови відповідності умовам охороноздатності, може набувати ознак об'єкту права інтелектуальної власності.

При розкритті поняття, ознаки та види засобів графічної ідентифікації учасників цивільних правовідносин, враховуючи їх соціальний, економічний, політичний і культурний вплив, який можуть спричинити засоби графічної ідентифікації, а найбільше того – їх цілісні візуально-сміслові комплекси – бренди, очевидним стає не лише їх фінансова цінність, але й потреба забезпечення ефективної правової охорони.

Питання створення засобів графічної ідентифікації учасників цивільних правовідносин розкриваються через договір про створення на замовлення об'єктів графічного дизайну, який є сталою на практиці договірною конструкцією, використання якої уможливорює не лише можливість функціональної передачі майнових прав інтелектуальної власності замовникові, але й захист особистих немайнових прав, законних інтересів творця.

У третьому розділі досліджується цивільно-правова охорона графічної ідентифікації. Зокрема, визначаються умови цивільно-правової охорони графічної ідентифікації як об'єкта авторського права: відповідати умовам охороноздатності твору; наявність права в силу створення засобу графічної ідентифікації, або на підставі закону чи договору; дотримання прав автора первісного твору (за наявності); строк чинності майнових прав автора на такий твір ще не минув.

Також розкриваються умови цивільно-правової охорони графічної ідентифікації як торговельної марки: необхідно в заявці на реєстрацію подати графічне відображення засобу графічної ідентифікації, яке б дозволяло визначити межі правової охорони, яка буде надана у разі реєстрації такої торговельної марки; необхідно підтвердити, що такий засіб графічної ідентифікації має розрізняльну здатність, в тому числі, набуту внаслідок використання.

Так само дослідження автором обсягу поняття промислового зразка та практики відповідних суспільних відносин однозначно свідчать про можливість реєстрації графічної ідентифікації як промислового зразка із

наданням їх відповідної правової охорони, якщо є новим і має індивідуальний характер.

Аналіз цивільно-правової охорони графічної ідентифікації від недобросовісної конкуренції був акцентований але не обмежився такими випадками: неправомірне використання позначень; неправомірне використання товарів іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; порівняльна реклама.

У висновках за результатами проведеного дослідження сформульовано низку теоретичних положень, а також пропозицій і рекомендацій для законодавчого регулювання окремих питань графічної ідентифікації суб'єктів цивільних правовідносин.

Таким чином, структура дисертаційного дослідження логічна, розділи та підрозділи взаємопов'язані між собою. Обрана структура дисертації дозволила здобувачеві продемонструвати глибинні знання у сфері правового регулювання графічної ідентифікації суб'єктів цивільних правовідносин та кращим чином дослідити теоретико-правові та прикладні проблеми у зазначеній сфері дослідження.

При розподілі основного тексту розділів на підрозділи автор дотримався таких вимог як пропорційність і доцільність. Дисертант послідовно виклав матеріал, співвідносячи загальнотеоретичні та практичні питання, що дозволило сформулювати наукові висновки та запропонувати пропозиції до зміни цивільного законодавства України.

Варто також зауважити, що дисертаційна робота виконана із дотриманням наукового стилю, характеризується логічним та послідовним викладом думок автора. Здобувачеві вдалося сформулювати авторське бачення сутності правового регулювання графічної ідентифікації суб'єктів цивільних правовідносин шляхом опрацювання значної кількості вітчизняних науково-теоретичних та монографічних робіт у сфері регулювання цивільних правовідносин, з одночасним дотриманням принципу толерантності ведення наукової дискусії.

Отже, можемо стверджувати про високу достовірність отриманих результатів дисертаційного дослідження, обґрунтованість отриманих висновків, їх практичне значення. Обсяг роботи відповідає встановленим вимогам, а сформульовані положення та висновки достатньо обґрунтовані.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації.

Дисертаційна робота Іванова Павла Володимировича характеризується значним рівнем наукової новизни, дисертантом сформульована низка положень, які є новими та які удосконалюють та розвивають існуючі напрацювання з питань правової природи, місця в цивільному праві та правової охорони графічної ідентифікації цивільних відноси. Особливої уваги заслуговують такі з них.

1. Вперше запропоновано визначення поняття «графічна ідентифікація», під якою розуміється тотожність учасника цивільних правовідносин (його діяльності чи об'єкта, який йому належить) за допомогою графічного відображення ознак, що індивідуалізують такого учасника та похідних від них (засобів графічної ідентифікації), на матеріальному або електронному носії, яке використовується для встановлення відповідності (належності) об'єкта (поведінки) конкретному суб'єкту.

2. Аргументовано, що графічна ідентифікація учасників цивільних правовідносин може підпадати під правову охорону одночасно різних інститутів інтелектуальної власності, зокрема, як об'єкту авторського права, як торговельної марки, як промислового зразку, а також від недобросовісної конкуренції. У межах вказаних випадків правової охорони суттєво відрізняються: підстави надання правової охорони (охороноздатність) результатів інтелектуальної діяльності, втілених в засобах графічної ідентифікації; умови правової охорони (в силу факту створення, факту використання, факту реєстрації); межі такої правової охорони.

3. Розмежовано поняття ідентифікація учасників цивільних відносин та індивідуалізація учасників цивільних відносин: поняття «індивідуалізація» є більш ширшим по відношенню до ідентифікації учасника цивільних правовідносин загалом, оскільки не усі ознаки, що індивідуалізують учасника можуть належним чином його ідентифікувати (наприклад, вік, стать, стан здоров'я фізичної особи), так і графічної ідентифікації зокрема, оскільки останньою охоплюються лише ті ознаки, що індивідуалізують учасника, які отримали графічне відображення. Це в свою чергу сприяло визначенню місця графічної ідентифікації в системі цивільного права.

4. Виокремлено підходи законодавчого закріплення поняття «ідентифікації учасників цивільних правовідносин», відповідно до яких передбачається: ідентифікація суб'єкта; ідентифікація об'єкта (ідентифікація товару; ідентифікація тварини); засіб ідентифікації (відомості, що дають змогу ідентифікувати фізичну особу; ідентифікаційні дані; демонстрація необхідна для ідентифікації особи; засіб електронної ідентифікації); форма ідентифікації (електронна ідентифікація); метод ідентифікації (схема електронної ідентифікації; непряма ідентифікація; пряма ідентифікація).

5. Виділено особливості цивільно-правової охорони графічної ідентифікації як об'єкту авторського: правова охорона охоплює не тільки власне об'єкт графічного дизайну, але і його можливу переробку, що дозволяє періодично оновлювати засоби графічної ідентифікації; охорона авторського права поширюються на будь-яку країну-учасницю Бернської конвенції, що спрощує захист прав у відносинах з іноземним елементом, порівняно, наприклад, з торговельною маркою.

6. Виділено особливості цивільно-правової охорони графічної ідентифікації як торговельної марки: торговельна за своєю сутністю найбільше відповідає графічній ідентифікації учасника цивільних відносин, оскільки є спрямована на розрізнення товарів і послуг одних осіб від товарів і послуг інших осіб; за умови продовження строку дії свідоцтва шляхом сплати періодичних зборів та продовження використання торговельної марки

за призначенням, її правова охорона фактично може бути не обмежена в часі; охорона поширюється не тільки на використання ідентичного позначення, але й на захист від незаконного використання «подібних до ступеня змішування», тобто коли торговельна марка не копіюється, а трохи змінюється.

7. Аргументовано твердження про те, що захист від недобросовісної конкуренції перебуває у тісному зв'язку із правовою охороною прав інтелектуальної власності, особливо у сфері графічного дизайну та засобів графічної ідентифікації.

Отже наукова новизна положень, висновків та рекомендацій дисертації Іванова Павла Володимировича полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній цивілістичній науці системним комплексним дослідженням теоретичних та практичних графічної ідентифікації учасників цивільних правовідносин в аспекті її правової природи, місця в цивільних правовідносинах та цивільно-правової охорони.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження П. В. Іванова полягає у можливості їх використання для подальшого вдосконалення цивільного законодавства, правозастосовної практики, застосування учасниками цивільного обороту при вирішенні спорів, які стосуються створення, володіння, використання та розпорядження засобів графічної ідентифікації учасників цивільних відносин, а також при підготовці підручників та навчальних посібників з цивільного права, права інтелектуальної власності.

Акт про реалізацію результатів наукових досліджень Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова та Довідка впровадження результатів дисертаційного дослідження з Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, що додаються до дисертації додатково підтверджують теоретичне та практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження

достатньо висвітлені у публікаціях 4 наукових статей у наукових виданнях України, які є фаховими з юридичних наук, а також у 4 тез доповідей у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій. Зміст вказаних публікацій відображає основні результати дослідження та свідчить про їх належну апробацію.

У дисертаційному дослідженні не виявлено порушення академічної доброчесності, ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного дослідження. Текст дисертації містить посилання на використані при проведенню дослідженні наукові результати, ідеї, публікації інших авторів.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

За результатами ознайомлення із текстом дисертації можна відзначити, що детальний та виважений підхід до обраної тематики дозволив П. В. Іванову сформулювати авторський підхід до вироблення наукової концепції у питанні правового регулювання графічної ідентифікації суб'єктів цивільних правовідносин та висловити певну кількість схвальних пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання досліджуваних відносин.

Поряд із загальною позитивною оцінкою проведеного дослідження, воно не позбавлене окремих спірних положень, які мають дискусійний характер та потребують уточнення або ж додаткової аргументації автора під час публічного захисту та в подальшій науковій діяльності.

1. У висновках до першого розділу роботи (сторінка 58) слушно стверджується, що «графічна ідентифікація учасників цивільних правовідносин є похідним від поняття вищого рівня – ідентифікації учасників цивільних правовідносин» та що «графічну ідентифікацію можна розглядати як форму ідентифікації учасників цивільних правовідносин, яка здійснюється використання простих для сприйняття, легких для запам'ятовування графічних об'єктів (логотип, фірмові кольори для юридичної особи, аватар для фізичної особи)». З огляду на це додаткового пояснення потребує

питання, як графічна ідентифікація учасників цивільних правовідносин співвідноситься з похідними від такої ідентифікації поняттями, які згадуються у тексті роботи: ідентифікація суб'єкта; ідентифікація об'єкта; засіб ідентифікації; форма ідентифікації; метод ідентифікації (сторінки 19, 28–29).

2. Одним із пунктів наукової новизни, який виноситься на захист, є обґрунтування того, що графічна ідентифікація в цивільних правовідносинах може розглядатися як міра дозволеної поведінки, тобто як сукупність правомочностей, які охоплюються змістом права на індивідуальність та полягають у можливостях: створення, володіння та зміни своєї графічної ідентифікації; використання своєї графічної ідентифікації в цивільних правовідносинах; розпорядження своєю графічною ідентифікацією шляхом надання дозволу іншим на її використання; захисту графічної ідентифікації від порушення, зокрема у виді неуповноваженого її використання чи спотворення (сторінка 17). З цього приводу додаткового пояснення потребує те, як суб'єкти можуть на практиці реалізувати вказані активні правомочності.

3. У роботі слушно визначається поняття «засоби графічної ідентифікації», під якими розуміються об'єкти графічного дизайну, результати творчої художньої праці, що використовуються із комерційними та/або некомерційними цілями у діяльності юридичних та фізичних осіб одночасно онлайн та офлайн, з метою ідентифікації відповідного суб'єкта, його товарів та послуг, інформування про нього та здійснення комунікації між таким суб'єктом і будь-якою іншою особою, яка візуально, розумово та образно сприймає відповідні об'єкти (сторінка 17). У зв'язку з цим додаткового роз'яснення потребує співвідношення правових режимів таких об'єктів графічного дизайну як, одночасно, «результатів творчої художньої праці» та «засобів графічної ідентифікації».

4. У третьому розділі роботи, який присвячений цивільно-правова охорона графічної ідентифікації, послідовно розкривається така охорона за

допомогою авторського права (3.1. Цивільно-правова охорона графічної ідентифікації як об'єкту авторського права) права на торговельну марку (3.2. Цивільно-правова охорона графічної ідентифікації як торговельної марки), права на промисловий зразок (3.3. Цивільно-правова охорона графічної ідентифікації як промислового зразку), захисту від недобросовісної конкуренції (3.4. Цивільно-правова охорона графічної ідентифікації від недобросовісної конкуренції). При цьому автор приходять до висновків про переваги та особливості кожного виду цивільно-правової охорони (сторінки 163–164) та доцільність їх поєднання (сторінка 108). Це, у свою чергу, зумовлює необхідність додаткового роз'яснення співвідношення вказаних правових режимів графічної ідентифікації з метою вироблення рекомендацій щодо вироблення оптимальної стратегії охорони графічної ідентифікації на практиці.

5. Відповідно до п.1, ч.2, ст. 11 ЦК України підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, зокрема, є створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності. Стаття 437 ЦК України зазначає, що авторське право виникає у його автора в момент створення твору. При цьому, статті 440, 1007, 1012, 1013 передбачають можливість автора укласти договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності та/або договір про передання майнових прав інтелектуальної власності за яким майнові права інтелектуальної власності на твір, створений за замовленням, переходять до замовника з моменту створення твору у повному складі, якщо інше не передбачено договором чи законом.

Проте відкритим залишається питання про те, чи буде об'єктом авторського права у розумінні зазначених вище статей твір, створений за допомогою новітніх технологій із залученням штучного інтелекту? У кого в такому випадку виникатиме право на розпорядження таким твором і чи може бути такий договір визнано нікчемним?

Варто зазначити, що висловлені зауваження та рекомендації не стосуються концептуальних положень та висновків дисертації, а навпаки, визначаються дискусійним характером окремих аспектів в межах порушених автором проблем. Відзначені зауваження та уточнення визначають потребу здійснення деталізації автором обґрунтованих ним у дисертації положень під час публічного захисту або подальшої його наукової діяльності і не впливають на якість дисертаційного дослідження Іванова П. В. і не применшують його наукову та практичну цінність.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Детальне ознайомлення з положеннями дисертаційного дослідження Іванова П. В. дозволяє стверджувати, що воно ґрунтується на сучасній методологічній базі, основою якої стало використання широкого арсеналу загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання правових явищ. За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях, а також за оформленням дисертація відповідає вимогам, що висувуються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії і встановлені у пунктах 5–8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40.

Ознайомлення з дисертацією П. В. Іванова свідчить про доцільність присудження йому спеціалізованою вченою радою наукового ступеня доктора філософії в галузі права, оскільки він набув теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної діяльності, оволодів методологією наукової та педагогічної діяльності, а також здійснив власне

наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне, практичне значення (п. 6 зазначеного Порядку).

На підставі викладеного вважаю, що дисертаційне дослідження Іванова Павла Володимировича на тему: «Графічна ідентифікація учасників цивільних правовідносин» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові теоретично обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову проблему у формі виробленої цілісної концепції цивільно-правової охорони графічної ідентифікації учасників цивільних відносин, а автор дисертації – Іванов Павло Володимирович, за результатами і на підставі публічного захисту в установленому порядку, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

**доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу методології євроінтеграції приватного права
Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г.Бурчака НАПрН України,
заслужений юрист України**

Микола СТЕФАНЧУК